

Олександр Могилів,
кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник
Інституту археології НАН України

Павло Нечитайло,
кандидат історичних наук,
начальник Кам'янець-Подільської
архітектурно-археологічної експедиції
ДП ОАСУ Інституту археології НАН України

АРХЕОЛОГІЧНІ РОЗВІДКИ НА ПОСЕЛЕННЯХ РАНЬОГО ЗАЛІЗНОГО ВІКУ В СЕРЕДНЬОМУ ПОДНІСТРОВ'І

Стаття присвячена публікації матеріалів археологічних розвідок на поселеннях раннього залізного віку на Середньому Дністрі. Публікуються знахідки з селищ та городищ біля Теремців, Субоча, Зіньківців, Стріхівців, Рудківців, Кам'яця-Подільського на Хмельниччині та Дарабан у Чернівецькій області.

Ключові слова: поселення, городище, ранній залізний вік, скіфський час, передскіфська доба, чорноліська культура, жаботинський етап, керамічний посуд.

Середнє Подністров'я відноситься до найбільш насичених археологічними пам'ятками регіонів нашої країни. Сповна це стосується і раннього залізного віку. Комплекси цієї доби хоч і поступаються масштабністю деяким синхронним пам'яткам Лісостепового Подніпров'я та степу Північного Причорномор'я, втім є не менш чисельними. Подністров'я цікаве своїм порубіжним розташуванням на заході північнопричорноморської культурної зони на межі з центральноєвропейським ареалом. На початку раннього залізного віку, у IX–VIII ст. до н. е., східну частину цієї території займали племена, що залишили пізньочорнолісько-жаботинські старожитності. Вони були носіями виробів східноєвропейських типів. На заході вони межували з племенами гава-голіградської культури, що були вже представниками центральноєвропейської культурної зони. Складна взаємодія цих двох осередків визначала вигляд багатьох компонентів їх матеріальної культури. У скіфський час ситуація змінюється. Вторгнення кочових іраномовних скіфів у Північне Причорномор'я на початку VII ст. до н. е., що володіли передовими для свого часу комплексом озброєння, спорядження коня, чудовим мистецтвом звірино-стилю, що переймалися їх сусідами, зумовило поширення на значних просторах півдня Східної Європи культури скіфського кола. Не оминули ці процеси і Середнє Подністров'я. На фоні вторгнення скіфів тут відбувається рух лісостепових постжаботинських племен на захід, внаслідок чого голіградська культура припиняє своє існування, а скіфоїдні пам'ятки стають панівними для всього регіону. І тільки на Верхньому Дністрі, у поховальних ритуалах-тілоспаленнях населення черепинсько-лагодівської групи, ще відчувуються голіградські корені.

Незважаючи на понад столітнє вивчення, на Середньому Дністрі продовжують відкриватись все нові й нові поселенські пам'ятки доби раннього заліза, а вже відомі – дають нові цікаві матеріали. Деяким з них, обстеженим на початку нового століття в Кам'янець-Подільському, Новоушицькому, Ярмолинецькому районах Хмельницької та Хотинському районі Чернівецької області, й присвячена ця робота.

Низка селищ раннього залізного віку виявлена біля затопленого нині села Теремці Кам'янець-Подільського району Хмельницької області, що увійшло в науку завдяки знахідці вудил рідкого доскіфського типу, що відносяться до варіанту Єндже-Константиново [6, с. 55-57]. Тут, на південь від колишнього села зафіксовано 3 поселення раннього залізного віку. Про найпівнічніше з них (**Теремці-1**), що містило нашарування передскіфського часу та трипільської культури, вже доводилося писати [20]. Два інших розташовувалися південніше.

Селище **Теремці-2** займає північно-східну частину південнішого з двох мисів, що видаються із заходу в Бакотську затоку. Вихід культурних нашарувань фіксується по береговій лінії смугою до 160 м, з одного боку – йдучи під води Дністра, з іншого – в прибережну лісосмугу.

Відкрите в 2006 р. О.Д. Могилівим, А.Ф. Гуцалом, В.А. Гуцалом під час роботи експедиції Кам'янець-Подільського університету на курганах біля с. Колодіївка. Пізніші обстеження (О.Д. Могилів, П.А. Болтанюк) фіксували розмивання культурного шару водами Дністровського водосховища та нищен-

ня пам'ятки «чорними копачами». Огляд, проведений навесні 2016 р. П.О. Нечитайлом, дозволив виявити компактні виходи знахідок, що можливо маркують розмиті об'єкти (житла(?), господарські ями(?)).

На пам'ятці представлені артефакти декількох культур: трипільської, епохи фінальної бронзи (білогрудівсько-ранньочорноліського кола), доскіфського часу (пізньочорнолісько-жаботинського типу), ранньоскіфського періоду. Найраніші знахідки презентовані матеріалами трипільської культури. Кераміка помаранчевого кольору, з добре відмуленої глини, без помітних ознак розпису. Трапились окремі луски кременю.

Фрагменти горщиків з наскрізними проколами чи наколами ззовні під вінцями та суцільним валиком нижче (рис. 1, 1, 2; 2, 1, 2) відносяться до доби фінальної бронзи, зустрічаючись на Дністрі в білогрудівсько-ранньочорноліських старожитностях: селища Гряда біля Кельминців, Муроване неподалік Оселівки [18, рис. 1, 2, 3, 6-8], Берново [19, рис. 10, 8, 10]. Втім, суцільний валик продовжує траплятися тут й у доскіфську добу [42, табл. I, 2; 18, рис. 3, 5-7].

Основна частина матеріалу відноситься до доби раннього заліза. Знахідки доскіфських типів представлені фрагментами горщиків тюльпановидної форми, прикрашеними проколами під вінцями та валиком із защипами по корпусу (рис. 1, 3-7; 2, 3-7). Іноді замість суцільного отвору під вінцями ззовні робився «глухий» накол, що формував «перлину» зсередини. На одному з вінців видні ще й сліди косих канелюр (рис. 1, 5; 2, 3). Це головний тип кухонного посуду в Лісостеповому Правобережжі. На Середньому Дністрі їх знайдено в курганах 1 у Мервинцях [28, рис. 3, 1], 4 й 6 в Луці-Врублівецькій [42, табл. I, 4; IV, 3], на селищах Ленківці (Гамарня) [18, рис. 1, 3, 4], Нагоряни (Підмет) [40, табл. 1, 5, 8-10], Непоротове [15, рис. 12, 1; 13, 7, 8], Дністровка-Лука [32, рис. 4, 13], на Рудковецькому [7, рис. 2] та Григорівському [31, рис. 1, 3, 8, 10] городищах. Відомі вони й на синхронних пам'ятках в Середньому Побужжі: Немирівське городище [36, рис. 1, 3], поселення Вишенка-2 [2, рис. 2, 36]; Лісостеповому Дніпровському Правобережжі: Жаботинське поселення [12, рис. 3, 1-10], Суботівське городище [38, рис. 36, 2]; Поворсклі: Хухри, Ніцаха [13, рис. 2, 1, 2.]. У Середньому Подністров'ї такі тюльпановидні горщики продовжують залишатись панівним типом і в докелермеських старожитностях [1, с. 159-161].

До передскіфського часу можуть належати й 4 трикутні крем'яні вкладиші до серпів, 3 з яких мають вістря з ретушню (рис. 1, 24-27). Як відомо в цей період на Середньому Дністрі кремень продовжує ще широко використовуватись, масово виходячи з вжитку в скіфську добу. У передскіфських пам'ятках Середнього Подністров'я такі вкладиші відомі з Григорівського городища [31, рис. 6, 4, 6, 10], Дністровки -Луки [32, рис. 9, 5, 8], Непоротове [15, рис. 104, 1-8].

Артефакти ранньоскіфського часу представлені вінцями горщиків з валиком із защипами під краєм, та іноді – наскрізними проколами чи глухими наколами, зробленими ззовні, біля нього (рис. 1, 8-15; 2). Подібні знахідки з'являються ще в доскіфську добу: Ленківці, Гамарня [16, рис. 2, 2], Велика Слобідка [11, рис. 2, 8], Непоротове [15, рис. 40, 4, 5], Лука-Врублівецька, Дунайок [39, табл. I, 4; IV, 3], Нагоряни, Підмет [40, табл. 1, 1, 6]. Але панівним типом вони стають вже в келермеський період. Їх виявлено в курганах 2 в Івахнівцях, 2 біля Сирватинців [43, гус. 11], 2 коло Долинян [27, рис. 3, 4], 3 і 5 поруч з Перебиківцями [29, рис. 12, 8; 15, 4, 5], у Врублівцях [16, рис. 3, 1], 4 Теклівського могильника [8, рис. 2, 2], 5, 6, 8 в околицях Колодіївки [9, рис. 3; 5. 10, рис. 2, 8, 11]; на поселеннях Сухостав [22, табл. 1, 10, 11], Іване-Пусте [4, рис. 1, 1; 3, 2-6], Залісся [5, рис. 1, 3-8], Долиняни [30, рис. 2, 1-3], Оселівка [21, рис. 6, 1-3].

Інші типи кераміки трапляються як в доскіфський, так і в скіфський час. Серед них – вінця корчаг (рис. 1, 17-18; 4, 1-3, 5) і горщика (рис. 1, 16). Корпус однієї з корчаг прикрашено двома поперечними канелюрами (рис. 4, 3). Від черпаків віділіли фрагмент стінки в місці приєднання ручки (рис. 4, 4) та частини пласкої ручки (рис. 4, 6).

Знайдені вінця мисок чорного кольору, із загнутими всередину вінцями різних профілів (рис. 5). Одна з них була виліплена на невисокому кільцевому піддоні (рис. 1, 23; 4, 10). Вінця іншої прикрашені двома косими наліпками (рис. 5, 6). Ще одна посудина має наскрізний отвір, просвердлений конічним свердлом з обох боків (рис. 5, 7). Невеликий фрагмент із круглими отворами належав глиняній цідилці.

У майбутньому стаціонарним розкопкам ще належить встановити чи наявні на поселенні два окремих шари доскіфського та ранньоскіфського часу, чи селище відноситься до докелермеської доби, коли можливе сполучення цих двох рис, приклади чого можна бачити в окремих середньодністровських комплексах з Козлова [1] та Непоротова [15].

Місцезнаходження **Теремці-3** локалізується на сході цього ж мису. Також відкрите 2006 р. під час робіт у Колодієвці. На березу фіксуються окремі знахідки стінок кераміки раннього залізного віку. Пам'ятка також розмивається водами водосховища і потребує термінових рятівних археологічних досліджень.

Поселення **Зіньківці** локалізується південно-східніше однойменного села Кам'янець-Подільського району Хмельницької області, на мисі, утвореному впадінням невеликого струмка в р. Смотрич (розвідки П.О. Нечитайла, О.Д. Могилова). Найбільш насичена знахідками південно-східна частина мису, де вони трапляються на площі близько 160×130 м. Окрім кераміки трипільської культури, зібрані фрагменти горщиків доскіфського часу, прикрашені по корпусу валиком із заціпами, з кінцями, що заходять один за інший (рис. 6, 1, 2; про їх аналогії в передскіфську добу див. вище). Трапився фрагмент посудини з округлим отвором (рис. 6, 3).

Населення доби раннього заліза, вірогідно, жило й на території Старого міста в **м. Кам'янець-Подільський**. Під час розкопок по вул. Довгій 2/11 в 2015 р. П. О. Нечитайлу, серед більш пізнього матеріалу, вдалось виявити фрагмент вінець лощеної посудини цього часу (рис. 6, 9).

Фрагменти кераміки раннього залізного віку маркують поселення на наддністровському плато південніше **с. Березівка** Новоушицького району Хмельницької області (розвідки П.О. Нечитайла 2011 р.). Посуд ранньоскіфського часу зібрано ним і на плато на північ від **с. Стріхівці** Ярмолинецького району Хмельницької області. Цим періодом датується, зокрема, фрагмент вінчика горщика з наліпним валиком (рис. 6, 8).

Біля **с. Субіч** Кам'янець-Подільського району П.О. Нечитайлом навесні 2016 р. простежено нашарування трипільського та ранньоскіфського часу. Пам'ятка знаходиться за 1,84 км південніше села Субіч, вище за течією Дністра, на рівні останньої надзаплавної тераси лівого берега вказаної річки, водами якої пам'ятка руйнується. На півдні поселення обмежується невеликою природною затокою. Берег у цих місцях більш крутий і вкритий дрібними уламками гальки та місцевого вапняку. Вихід культурного шару фіксується на площі 220-230×20 м. Він представлений фрагментами керамічного посуду трипільської культури. Кераміка яскраво-помаранчева. Тісто однорідне, добре відмулене, на зламі перепалене, тришарове. Є черепки розписані в монохромному стилі коричневою фарбою. Трапляються фрагменти перепаленої обмазки. Зібрано колекцію кременю: відпрацьований нуклеус, ножеві пластини, вкладки до серпа, скребачки, поліфункціональні знаряддя.

Інші фрагменти відносяться до ранньоскіфського часу. Серед них – стінки корчаг (рис. 6, 4) та горщиків (рис. 6, 5), вінця миски з краєм, що поволі загинається всередину (рис. 6, 6). Тісто грубе, з включенням жорстви та шамоту. Випал нерівномірний, через що звичайним є різний колір однієї посудини.

Цікавий фрагмент сіроглиняної кружальної стінки посудини (рис. 6, 7). Такий посуд є окремим культурним явищем в Західноподільській групі в ранньоскіфський час. Знахідки вказаних артефактів були відомі в регіоні ще з довоєнного часу. Т. Сулімірський визначив їх як кельтські, що дало йому підставу встановити «верхню» межу скіфських старожитностей на Західному Поділлі у III-II ст. до н. е. [44, с. 117, 118]. Втім, пізніші знахідки подібної кераміки в добре датованому (зокрема – й античними виробами) ранньоскіфському контексті, виявлення таких речей в Карпатсько-Дунайському басейні дали підставу вченим відмовитись від їх кельтської належності і пов'язати їх появу з північно-фракійськими впливами [4, с. 115, 116; 24, с. 18, 19]. Їх подавлення значило й «опускання» «верхньої» хронологічної межі Західноподільської групи до часу не пізніше VI ст. до н. е. У подальшому архаїзація старожитностей групи створила ситуацію, коли місцева сіроглиняна кераміка стала вже старшою за середньоевропейську. Це змусило Г. І. Смирнову відійти від точки зору про ввезення таких речей з півночі карпатського басейну і пов'язати появу гончарного посуду на окресленій території з впливами перших грецьких поселенців у Північно-Західному Причорномор'ї в останній третині (чверті) [33; 35], чи 2-й половині [37, с. 73] VII ст. до н. е.

Знахідка фрагмента сіроглиняної гончарної посудини та «верхня» межа комплексів Західноподільської групи в середині VI ст. до н. е. дозволяють звужувати дату селища до II половини VII – першої половини VI ст. до н. е. Варто зауважити, що пам'ятка інтенсивно руйнується водами Дністровського водосховища та потребує термінових рятувних археологічних розкопок.

Сильно розмите Дністром і **Рудковецьке городище** доскіфського часу в Новоушицькому районі Хмельницької області, добре відоме широкому колу фахівців за масштабними розкопками, проведеними тут експедицією Кам'янець-Подільського педінституту під керівництвом А.Ф. Гуцала [7]. Затоплено водою розливу р. Матірки, лівого дністровського притоку, більшість надзаплавних терас, де фіксувався насичений культурний шар. У розмиві берега зібрано значний керамічний матеріал (огляд О. Д. Могилова, С. П. Маярчака). Багато фрагментів мисок, більшість з яких має краї, загнуті всередину (рис. 7, 1-13). Вінця однієї з них (значної глибини) відхилені назовні (рис. 7, 14). Миски прикрашені потовщеннями вінець (рис. 7, 2), косими наліпами по ним (рис. 7, 11-13), виступами по тулубу (рис. 7, 14). Відомі вироби на кільцевому піддоні (рис. 7, 1, 2) або з пласким дном (рис. 7, 3). Від черпаків вціліли фрагменти ручок з виступами-упорами у верхній частині (рис. 7, 4, 5).

Корчаги мають округлий тулуб (подекуди – з подвійними наліпами-упорами чи валиком з зачіпами по корпусу) та дещо вигнуті вінця, іноді прикрашені зачіпами та проколами нижче (рис. 9, 1, 2, 6, 7; 10, 15, 16; 11, 1).

Вінця кубків дещо вигнуті назовні (рис. 9, 8-10). Їх тулуб має канельований орнамент (рис. 9, 3) та виступ, що утворився втисненням з внутрішньої частини (рис. 9, 4).

Цікавий фрагмент корчаги чи кубку з врізним геометричним орнаментом. Декороване поле розбите на 4 сегменти, прикрашеним решіткою, хвилястими мотивами, косими лініями та смугами, що утворюють кути (рис. 8, 6).

Головний тип кухонної кераміки складають тюльпаноподібні (рис. 10, 1-3, 7-9, 11-14), чи опуклотілі (рис. 10, 4, 5, 6, 10) горщики, прикрашені по корпусу наліпним валиком з зачіпами, а під вінцями – проколами. В одному випадку валик декорований косою насічкою (рис. 11, 2). Вінця невеликого горщика мають не тільки проколи, але й орнамент з косих втиснень по верху (рис. 9, 11).

Чисельні денця посудин, що належать горщикам, корчагам, мискам (рис. 11, 3-9). Трапилось крем'яне знаряддя на пластині (рис. 11, 10).

Отримані матеріали цілком вкладаються у вже відомий контекст городища [7] та мають чисельні аналогії в синхронних доскіфських пам'ятках на Середньому Дністрі: поселення Непоротове [15], Лука Врублівецька [41], Нагоряни [40], Ленківці [18]; Григорівське городище [31]; кургани в Луці-Врублівецькій [39; 42], Дністровці [32] тощо.

Городище в урочищі «Замчище» біля тепер затопленого с. Дарабани Хотинського району Чернівецької області містить нашарування багатьох епох. Воно розташоване на мису, що утворений впадінням струмка в р. Дністер. З напільного боку площа захищена валом і ровом. Із зовнішнього боку до них приймає «траянів вал». З інших сторін доступ на майданчик укріплення ускладнювали дуже стрімкі схили мису. Територія пам'ятки сильно пошкоджена воєнними окопами, а з боків – знищена кар'єрами.

Довжина пам'ятки (з валом і ровом) – близько 310 м. З боків вона знівельована кар'єрами. І все ж, за деякими збереженими ділянками, можна припускати, що ширина її з напільного боку біля валу доходила до 55 м, а з мисового – до 120 м. Нинішня вціліла площа (з валом і ровом) – понад 1,1 га. До руйнування вона могла перевищувати 2,6 га.

Багатошарова пам'ятка була заселена ще в добу пізнього палеоліту. Розвідками О. Д. Могилова протягом низки років вдалось встановити, що найбільш потужними є трипільські нашарування пам'ятки, представлені фрагментами різноманітного посуду. Вони дозволяють попередньо говорити про наявність на пам'ятці нашарувань фаз А3, В1 та С1/2*. Виділяються знахідки фрагментів вотивних фігурок бичка, округлого хлібця, а також глиняної жіночої статуетки (рис. 15, 1-2). У ході розвідок на городищі вперше вдалось виявити фрагменти кераміки культури кулястих амфор (рис. 15, 4, 5). З перервами люди мешкали на пам'ятці аж до давньоруського часу включно. Знахідки цього періоду представлені фрагментами горщиків, прикрашеними хвилястим та лінійним декором (рис. 16).

Старожитності епохи раннього заліза з пам'ятки відносили як до скіфських [18, с. 32,33], так і до голіградських [3, с. 162]. Знахідки, що спорадично тут траплялись раніше, були маловиразними і робили важкою атрибуцію. Окремі з них не виключали голіградську належність [19, с. 103]. Розвідки останніх років на пам'ятці та поселеннях в її околицях дали й фрагменти горщиків, що відносяться до чорнолісько-жаботинських та ранньоскіфських типів.

До передскіфського часу, зокрема, можуть бути віднесені фрагменти трьох мисок (рис. 12, 1-3), з штампованим орнаментом, властивим для другої фази чорноліської культури. В однієї – вінця загнуті всередину й прикрашені штампованим орнаментом з потрійних косих смуг. Під вінцями ззовні – ряд пальцевих втиснень. Інша миска в цьому ж місці оздоблена зачіпами, тоді як штампований декор потовщеного верху повторюється. Однак, тут показано вже 4 лінії. Від ще однієї посудини вціліли пласкі вінця з врізними косими смугами по верху та слідами штампів з нижнього боку. Штампований орнамент відомий з багатьох доскіфських поселень Середнього Дністра: Лука Врублівецька [41, табл. IV], Дністровка [32, рис. 7, 2], Григорівське городище [31, рис. 1, 6; 3, 13]. Прикрашали ним, зокрема, й вінця мисок [15, рис. 5, 9; 66, 14, 15; 79, 9]. Типовий він і для старожитностей Лісостепоного Подніпров'я [38, рис. 42]. Декор у вигляді врізних ліній по вінцях теж з'явився в доскіфську добу [15, рис. 12, 5], продовжуючи функціонувати в ранньоскіфський час [17, рис. 30,1; 36, рис. 6]. Однак, його сусідство з зубчастим декором явно свідчить про пізньочорноліську належність. Вірогідно, доскіфською добою слід датувати відхилені назовні вінця горщика з нігтьовими втисненнями (рис. 14, 7).

* Щиро вдячні Д. К. Чернополу за допомогу при атрибуції трипільських матеріалів.

Канелюрами прикрашено фрагмент тулубу корчаги (рис. 13, 2). Цей декор характерний для голіградської культури [18, рис. 4, 10; 25; 26, рис. 3]. У значній мірі, під її впливами поширився він і в чорнолісько-жаботинських племен Подністров'я [28, рис. 2, 4; 15, рис. 80, 11]. Деякі корчаги скіфського часу з Поділля успадкували такий різновид декору: Сивиринівське [23, рис. 10, 8] та Нимирівське городища [34, рис. 10, 5], поселення Іване Пусте [4, рис. 9, 7], курган в Лоєвцях [14, рис. 39, 6].

Канелюрами вкрито вінця іншої посудини з Дарабан (рис. 13, 1). У передскіфський час вінця посудин з таким оздобленням бачимо в гава-голіградській культурі [18, рис. 4, 6] та інколи – у пізньочорнолісько-жаботинських старожитностях, приклад чого бачимо на селищі в Ленківцях [18, рис. 2, 17]. У скіфський час такий декор мали миски з широким відігнутих назовні краєм, що мають аналогії в Нижньому Подунав'ї. Вони походять з Немирівського [34, рис. 4; 6; 29, рис. 9, 5] та Севиринівського [23, рис. 10, 1] городищ на Східному Поділлі. З кургану біля Круглика в Північній Буковині відома миска з косими канелюрами всередині [24, рис. 2, 9].

З декором ранньоскіфських горщиків перегукуються вінця, прикрашені защипними виступами, що формують смугу під вінцями (рис. 14, 3).

Багато форм кераміки не мають «вузьких» хронологічних ознак і можуть бути датовані раннім залізним віком загалом. Миски – з відхиленим назовні (рис. 12, 4, 6, 9, 10), чи загнутим всередину верхом (рис. 12, 5, 7, 8). Вигнуті на зовні і вінця корчаг (рис. 12, 3-5). Їх тулуб прикрашено виступами-упорами (рис. 13, 6-9). Цей декор відомий з передскіфського часу як для голіградських [18, рис. 3], так і для жаботинсько-чорноліських посудин [15, рис. 60, 2]. Масово поширені так оздоблені корчаги і в скіфський час: кургани 1 в Івахнівцях, 4 біля Братишева, 2 близ Серватинців [44, tab. XIV, 1; XV, 1, 5, 6], 3 неподалік Долинян [27, рис. 6] тощо.

Горщики джержоподібної форми (рис. 14, 2, 4) чи мають дещо відігнуті вінця (рис. 14, 1, 6). Вони орнаментовані смугою защипів на плечиках (рис. 14, 1) або рядами з защипів і пальцевих втиснень під вінцями (рис. 14, 4). Збереглось денце горщика (рис. 14, 8). Трапилось 3 фрагменти черпаків з глибокою чашечкою (рис. 14, 9-11).

Цікавий фрагмент керамічного диску (рис. 14, 12). На Середньому Дністрі такі знахідки з'являються в доскіфський час: Дністровка-Лука [32, с. 45], Теремці [20, рис. 10, 1-3]. Продовжують вони використовуватись тут і в скіфський період: Янауці [18, рис. 7, 12, 13], Сухостав [22, табл. 1, 8], Долиняни [30, рис. 12, 8, 10]. Їх атрибутовують як кришки для посуду або підставки для випічки культових хлібців.

Низка поселень раннього залізного віку обстежена навколо городища. На мису утвореному згаданими струмком, що теж розташований з його лівого боку в декількох сотнях метрів вище за течією, теж виявлено стародавнє місцезнаходження. Переважає кераміка трипільської культури, викид якої тягнеться смугою 650×120 м з північно-східного боку мису. У південно-східній частині селища піднято й кераміку раннього залізного віку. Поселення цього часу дістало назву **Дарабани-1**. У літературі є згадки про голіградську належність пам'ятки [3, с. 162], втім фрагменти виявлені 2016 р. говорять скоріше про належність до східноєвропейської культурної провінції чорноліського – жаботинського – скіфського типів.

Селище раннього залізного віку **Дарабани-2** відкрито за 2,15 км від городища, нижче за течією Дністра, на краю плато його правого берега при впадінні в нього струмка. По краю цього плато, паралельно річищу Дністра, розташовується стійбище доби пізнього палеоліту розмірами 300 на 50 м. На його південно-східному краю з боку згаданого струмка зібрано кераміку трипільської культури та раннього залізного віку.

Таким чином, наша джерельна база поповнюється новими місцезнаходженнями раннього залізного віку на Середньому Дністрі, що дозволяє більш повно аналізувати різні аспекти розвитку матеріальної та духовної культури давнього населення регіону.

Список використаних джерел та літератури

1. Белозор В. Комплексы раннего железного века у с. Козлов на Среднем Днестре / В. Белозор, А. Могилев, С. Скорый // *Tyragetia*. – 2010. – Vol. IV(XIX). – № 1. – С. 149-174.
2. Бойко Ю.Н. Вишенка-2 – новый чернолесско-жаботинский памятник в Среднем Побужье / Ю.Н. Бойко // *Древности*. – Харьков, 2004. – С. 238-259.
3. Винокур І.С. Довідник з археології України. Хмельницька, Чернівецька, Закарпатська області / І.С. Винокур, А. Ф. Гуцал, С. І. Пеняк, Б. О. Тимошук, В. І. Якубовський. – Київ 1984. – 222 с.
4. Ганіна О. Д. Поселення скіфського часу у селі Іване-Пусте / О. Д. Ганіна // *Археологія*. – 1965. – Т. XIX. – С. 106-117.

5. Ганіна О. Д. Поселення ранньоскіфської доби поблизу с. Залісся / О. Д. Ганіна // Археологія. – 1984. – №47. – С. 68-79.
6. Горішній П.А. Бронзові вудила з с. Теремці / П.А. Горішній // Археологія. – 1978. – №27. – С. 55-57.
7. Гуцал А.Ф. Рудковецьке городище і перший похід скіфів у Придністровський Лісостеп / А.Ф. Гуцал // Давня і середньовічна історія України. – Кам'янець-Подільський, 2000. – С. 69-79.
8. Гуцал А.Ф. Результати досліджень курганів скіфського часу біля с. Теклівка на Поділлі / А.Ф. Гуцал, В.А. Гуцал, В.П. Мегей, О.Д. Могилов // АДУ 2001-2002 рр. – Київ, 2003. – С. 90-92.
9. Гуцал А.Ф. Кургани ранньоскіфської доби біля села Колодіївка на Середньому Дністрі / А.Ф. Гуцал, В.А. Гуцал, В.П. Мегей, О.Д. Могилов // АДУ 2003-2004 рр. – Київ, 2005. – С. 118-119.
10. Гуцал А.Ф. Розкопки курганів ранньоскіфської доби біля села Колодіївка у Середньому Подністров'ї / А. Ф. Гуцал, В. А. Гуцал, В. П. Мегей, О. Д. Могилов // АДУ 2004-2005 рр. – Київ, 2006. – С. 157-159.
11. Гуцал В.А. Поховання ранньоскіфського часу на багат шаровому поселенні Велика Слобідка / В.А. Гуцал, В.П. Мегей // Наукові записки Кам'янець-Подільського державного університету. – Кам'янець-Подільський, 2005. – Вип. 14. – С. 67-74.
12. Дараган М.Н. Периодизация Жаботинского поселения / М.Н. Дараган // АДУ 2001-2002 рр. – Київ, 2003. – С. 310-317.
13. Ковпаненко Г.Т. Пам'ятки скіфського часу в басейні р. Ворскли / Г.Т. Ковпаненко // Археологія. – 1961. – Т. XIII. – С. 62-79.
14. Крушельницька Л.І. Взаємозв'язки населення Прикарпаття і Волині з племенами Східної і Центральної Європи / Л.І. Крушельницька. – Київ, 1985. – 162 с.
15. Крушельницька Л.І. Чорноліська культура Середнього Придністров'я / Л.І. Крушельницька. – Львів, 1998. – 224 с.
16. Кучугура Л.І. Ранньоскіфський комплекс з кургану поблизу с. Врублівці в Подністров'ї / Л.І. Кучугура // Археологія. – 1995. – №2. – С. 131-135.
17. Мелюкова А.И. Памятники скифского времени на Среднем Днестре / А.И. Мелюкова // КСИИМК. – 1953. – Вып. 51. – С. 60-73.
18. Мелюкова А.И. Памятники скифского времени Лесостепного Среднего Поднестровья / А.И. Мелюкова // МИА. – 1958. – №64. – С. 5-102.
19. Могилов А.Д. К археологической карте Северной Буковины раннего железного века / А.Д. Могилов // Revista arheologica. – 2010. – Vol. V. – №1. – С. 98-129.
20. Могилов О.Д. Теремці – поселення доскіфського часу на Середньому Дністрі / О.Д. Могилов // Археологія і фортифікація Середнього Подністров'я. – Кам'янець-Подільський, 2011. – С. 23-31.
21. Никитина Г.Ф. Землянка скифского времени у с. Оселивка Черновицкой области / Г.Ф. Никитина // СА. – 1979. – №3. – С. 241-249.
22. Свешніков І.К. Поселення ранньоскіфського часу біля с. Сухостав, Тернопільської області / І.К. Свешніков // Археологія. – 1957. – Т. XI. – С. 106-114.
23. Смирнова Г.И. Севериновское городище (по материалам Юго-Подольской экспедиции 1947-1948, 1953 рр.) / Г.И. Смирнова // АСГЭ. – 1961. – Вып. 2. – С. 88-103.
24. Смирнова Г.И. Раскопки курганов у сел. Круглик и Долиняны на Буковине / Г.И. Смирнова // АСГЭ. – 1968. – Вып. 10. – С. 14-27.
25. Смирнова Г.И. Поселение Магала – памятник древнефракийской культуры в Прикарпатье (вторая половина XIII – середина VII в. до н. э.) / Г.И. Смирнова // МИА. – 1969. – №150. – С. 7-34.
26. Смирнова Г.И. Гавско-голиградский круг памятников Восточно-Карпатского бассейна / Г.И. Смирнова // АСГЭ. – 1981. – Вып. 17. – С. 18-34.
27. Смирнова Г.И. Курганный могильник раннескифского времени у села Долиняны / Г.И. Смирнова // АСГЭ. – 1977. – Вып. 18. – С. 229-240.
28. Смирнова Г.И. О хронологическом соотношении памятников типа Сахарна-Солончени и Жаботин (по материалам курганов у с. Мервинцы на Днестре) / Г.И. Смирнова // СА. – 1977а. – № 4. – С. 94-107.
29. Смирнова Г.И. Курганы у с. Перебыковцы – новый могильник скифской архаики на Среднем Днестре / Г.И. Смирнова // ТГЭ. – 1979. – №XX. – С. 36-67.
30. Смирнова Г.И. Новые данные о поселении у с. Долиняны (по материалам раскопок 1977-1978 гг.) / Г.И. Смирнова // АСГЭ. – 1981. – Вып. 22. – С. 40-61.
31. Смирнова Г.И. Материальная культура Григоровского городища (К вопросу о формировании чернолесско-жаботинских памятников) / Г.И. Смирнова // АСГЭ. – 1983. – Вып. 23. – С. 60-72.

32. Смирнова Г.И. О формировании позднечернолесской культуры на Среднем Днестре по материалам поселения Днестровка-Лука / Г.И. Смирнова // АСГЭ. – 1984. – Вып. 25. – С. 43-60.
33. Смирнова Г.И. Памятники Среднего Поднестровья в хронологической схеме раннескифской культуры / Г.И. Смирнова // РА. – 1993. – №2. – С. 101-118.
34. Смирнова Г.И. Немировское городище – общая характеристика памятника VIII-VII вв. до н. э. / Г.И. Смирнова // Археологія. – 1996. – №4. – С. 67-84.
35. Смирнова Г.И. Еще раз о серой кружалной керамике из раннескифских памятников Среднего Поднестровья / Г.И. Смирнова // АСГЭ. – 1999. – Вып. 34. – С. 44-56.
36. Смирнова Г.И. Гальштатский компонент в раннескифской культуре Лесостепи Северного Причерноморья (по материалам Немировского городища) / Г. И. Смирнова // РА. – 2001. – №4. – С. 33-43.
37. Смирнова Г.И. Западно-Подольская группа раннескифских памятников в свете исследований к концу XX столетия / Г.И. Смирнова // Древности скифской эпохи. – Москва, 2006. – С. 66-92.
38. Тереножкин А.И. Предскифский период на Днепровском Правобережье / А. И. Тереножкин. – Киев, 1961. – 245 с.
39. Шовкопляс І. Г. Курганний могильник передскіфського часу на Середньому Дністрі / І. Г. Шовкопляс // АП УРСР. – 1952. – Т. IV. – С. 5-11.
40. Шовкопляс І.Г. Поселення ранньоскіфського часу на Середньому Дністрі / І.Г. Шовкопляс // Археологія. – 1954. – Т. IX. – С. 98-104.
41. Шовкопляс І.Г. Середньодністрівська експедиція 1949-1951 рр. / І.Г. Шовкопляс // АП УРСР. – 1956. – Т. VI, – С. 29-37.
42. Шовкопляс І.Г. Дослідження курганного могильника передскіфського часу на Середньому Дністрі / І.Г. Шовкопляс, Є. В. Максимов // Археологія. – 1952. –Т. VII. – С. 89-109.
43. Pulaski F. «Mogily» o nasypie kamienym w powiecie Kammientckim / F. Pulaski // Swiatowit. – 1902. – Т.IV. – С. 3–39.
44. Sulimirski T. Scytowie na Zahodniem Podolu / T. Sulimirski. – Lwów, 1936. – 136 s.

Перелік умовних скорочень

АДУ – Археологічні дослідження в Україні.

АП УРСР – Археологічні пам'ятки УРСР.

АСГЭ – Археологический сборник Государственного Эрмитажа.

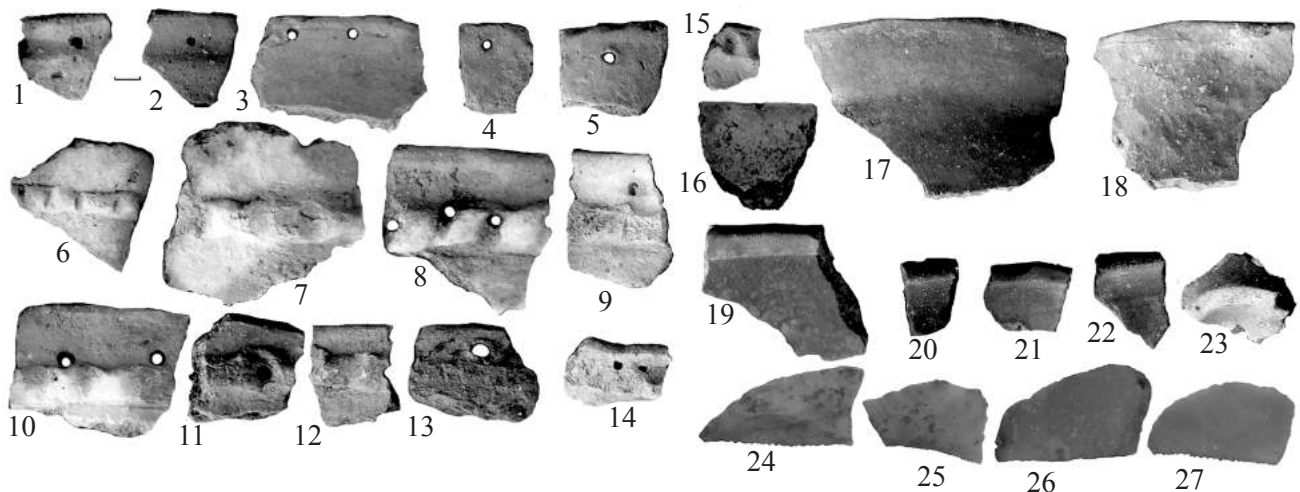
КСИИМК – Краткие сообщения Института истории материальной культуры.

МИА – Материалы и исследования по археологии.

РА – Российская археология.

СА – Советская археология.

ТГЭ – Труды Государственного Эрмитажа.

Рис. 1. Матеріали з поселення Теремці-2.

1-23 – кераміка, 24-27 – кремій.

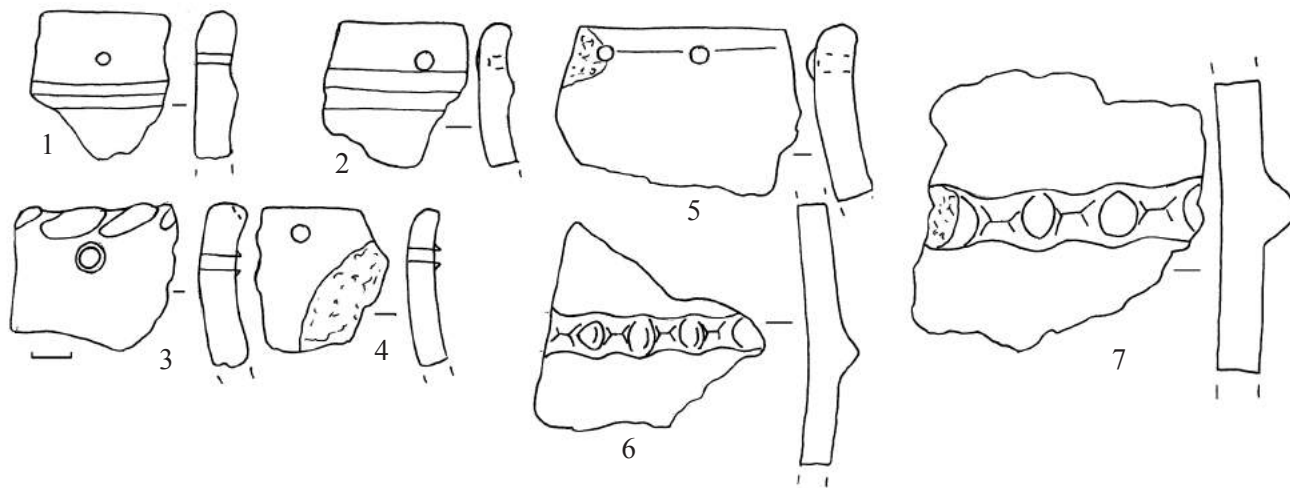

Рис. 2. Фрагменти горщиків з селища Теремці-2.

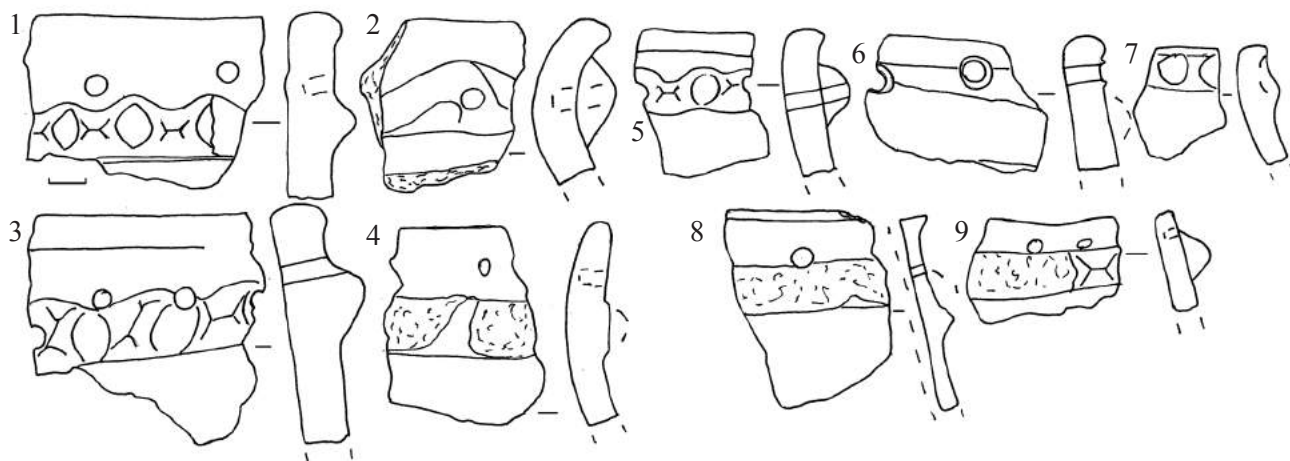

Рис. 3. Кераміка з поселення Теремці-2.

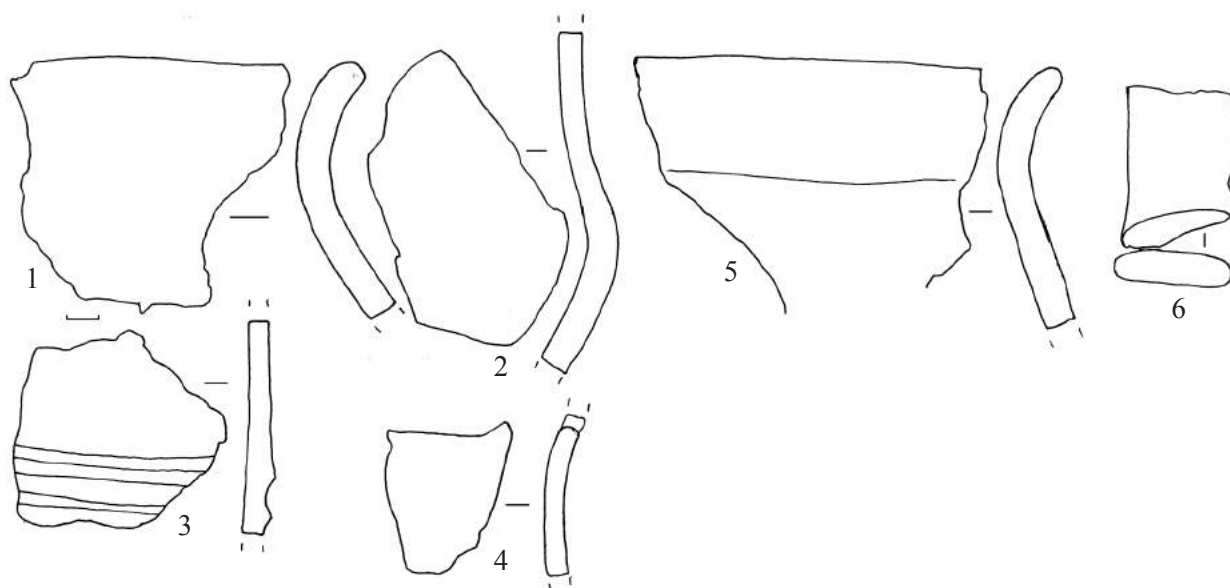

Рис. 4. Корчаги та черпаки з селища Теремці-2.

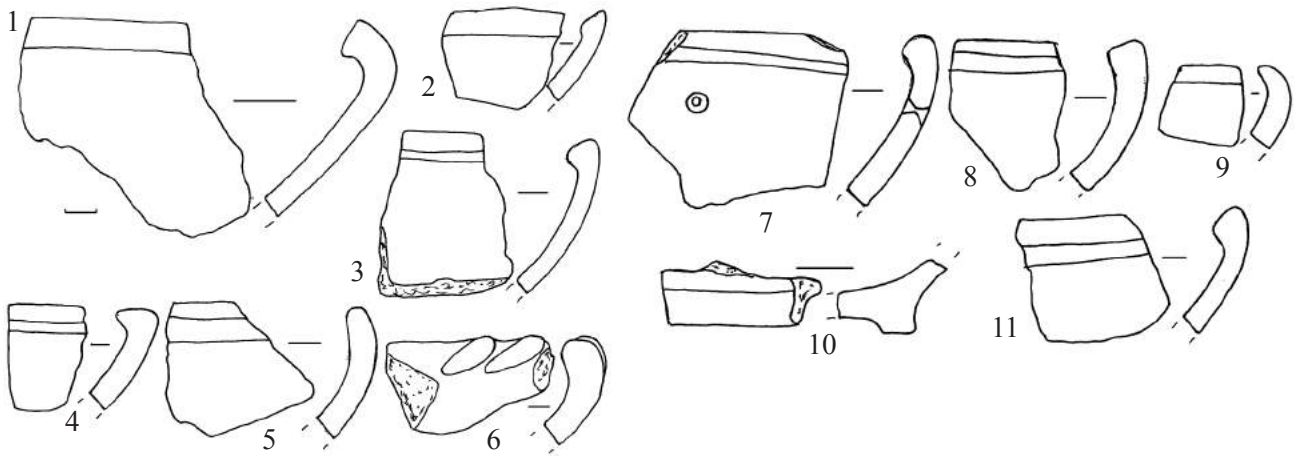

Рис. 5. Миски з поселення Теремці-2.

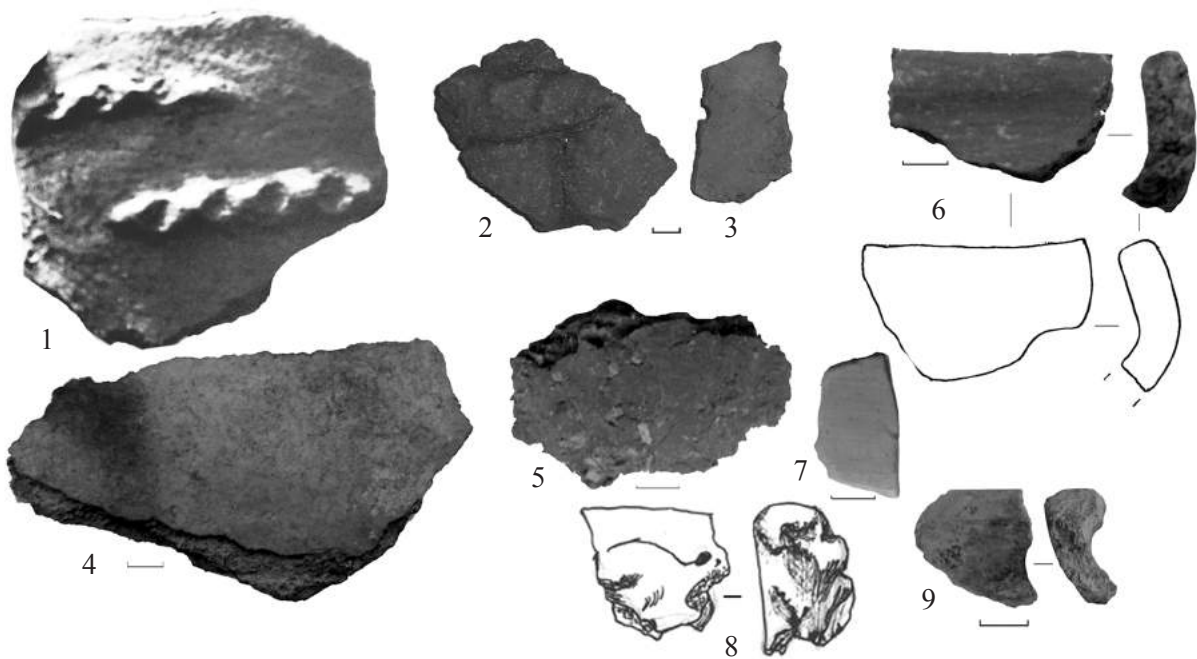

Рис. 6. Керамічний посуд з селищ в Зіньківцях (1-3), Субочі (4-7), Стрхівцях (8).

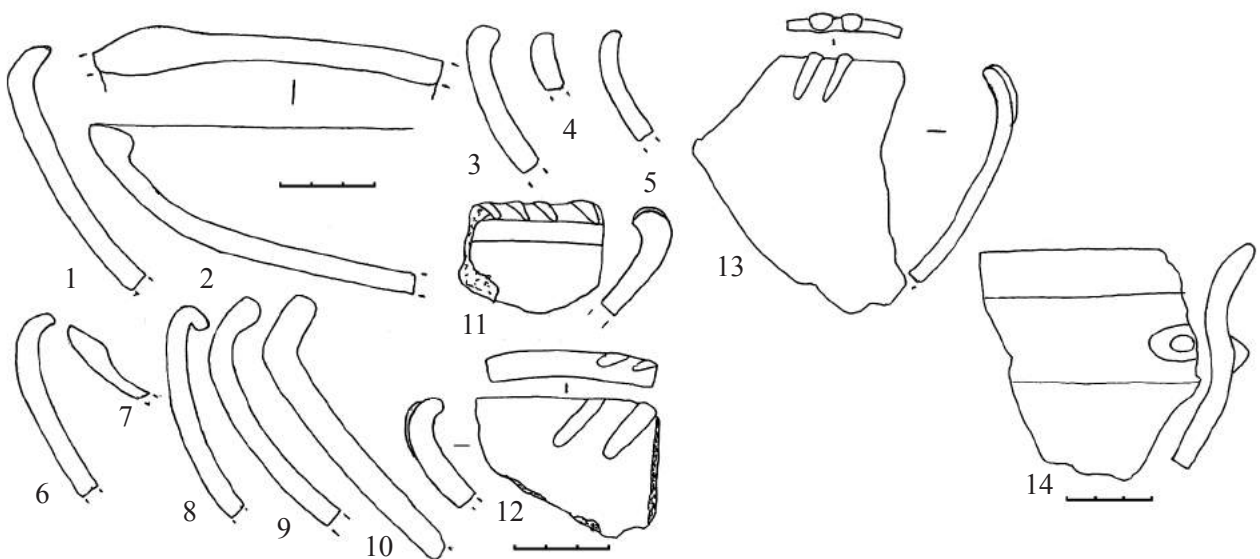

Рис. 7. Миски з Рудковецького городища.

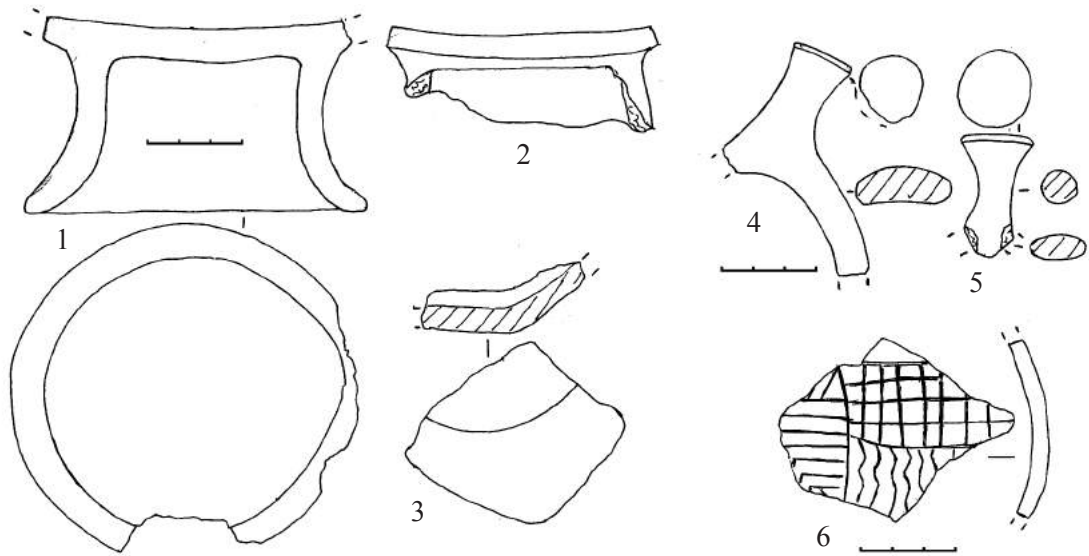

Рис. 8. Керамічний посуд з Рудківців.

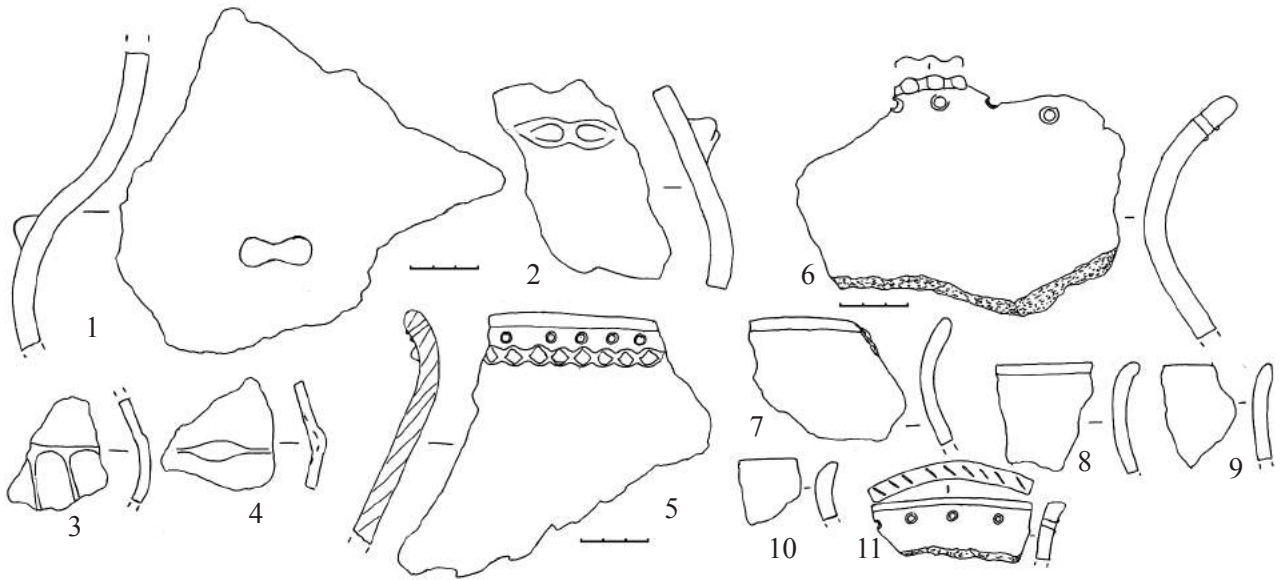

Рис. 9. Фрагменти корчаг, горщиків, кубків з Рудковецького городища.

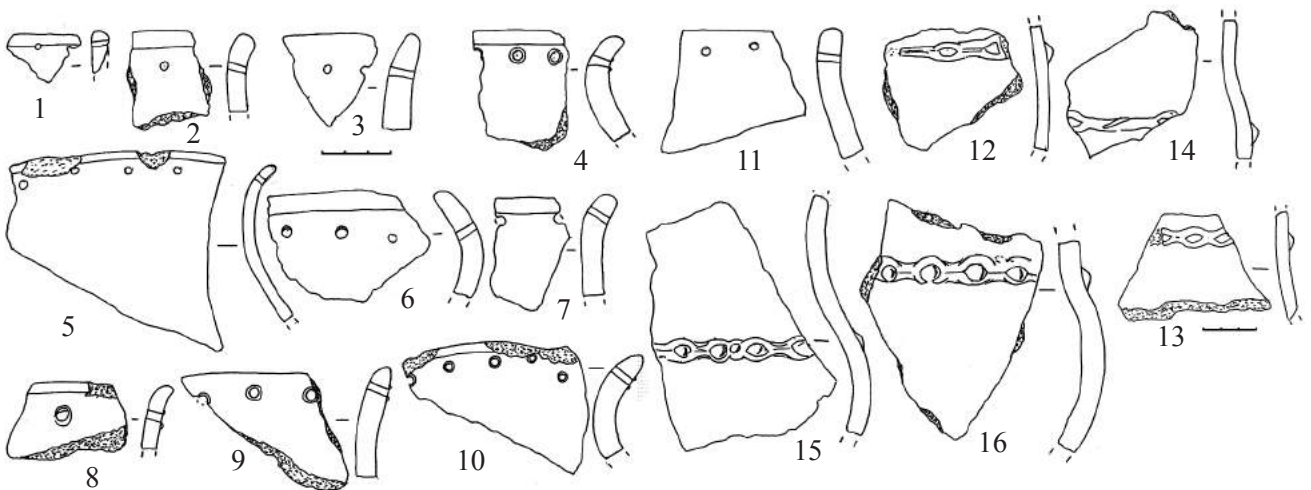

Рис. 10. Горщики та корчаги з Рудківців.

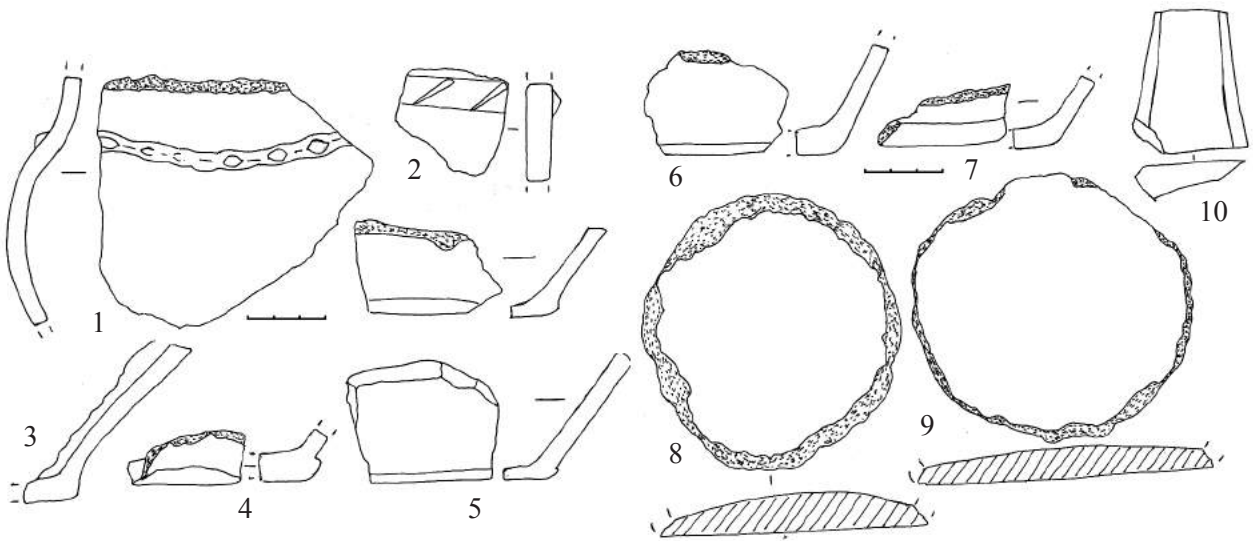

Рис. 11. Знахідки з Рудковецького городища.
1-9 – кераміка, 10 – кремійнь.

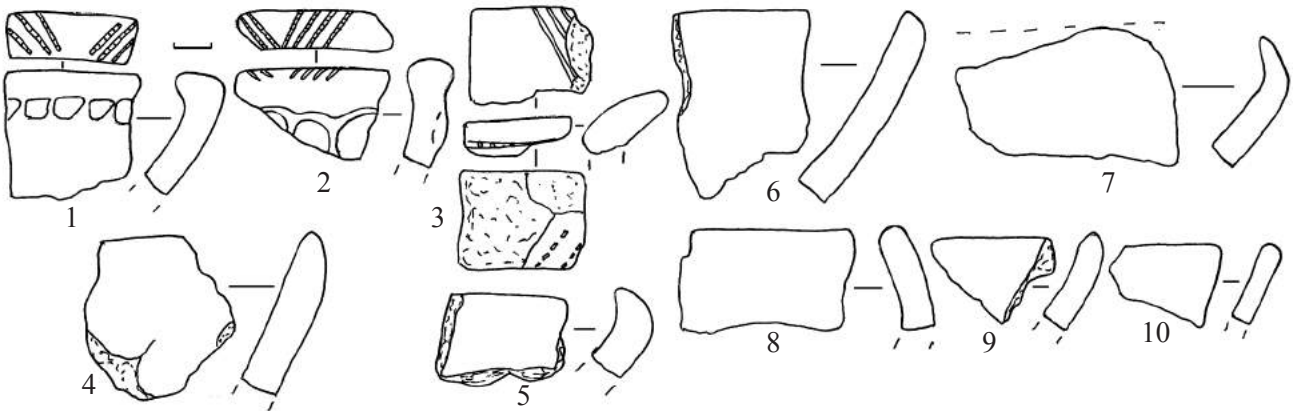

Рис. 12. Миски з Дарабанського городища.

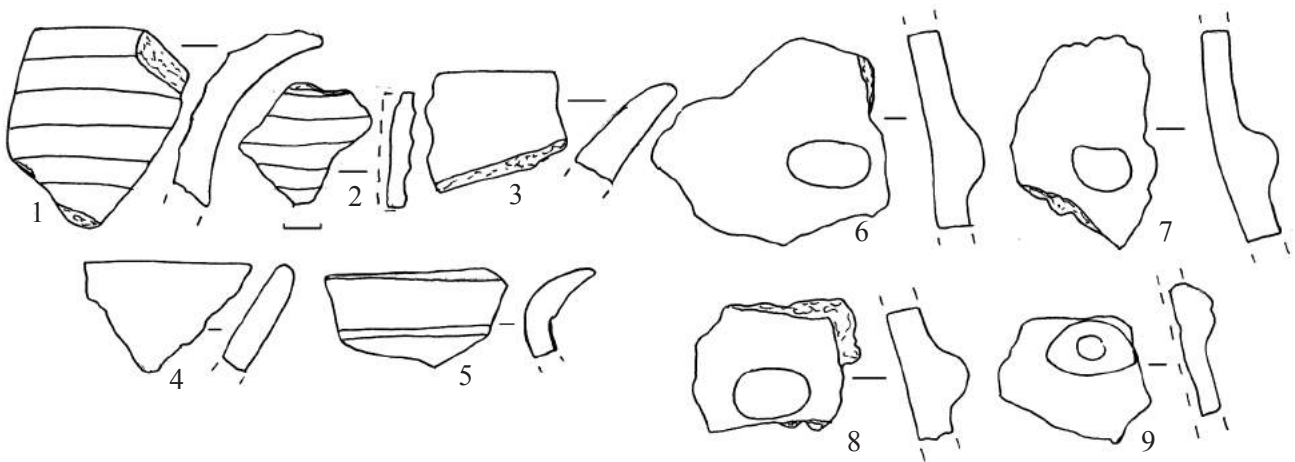

Рис. 13. Корчаги з городища «Замчище» біля Дарабан.

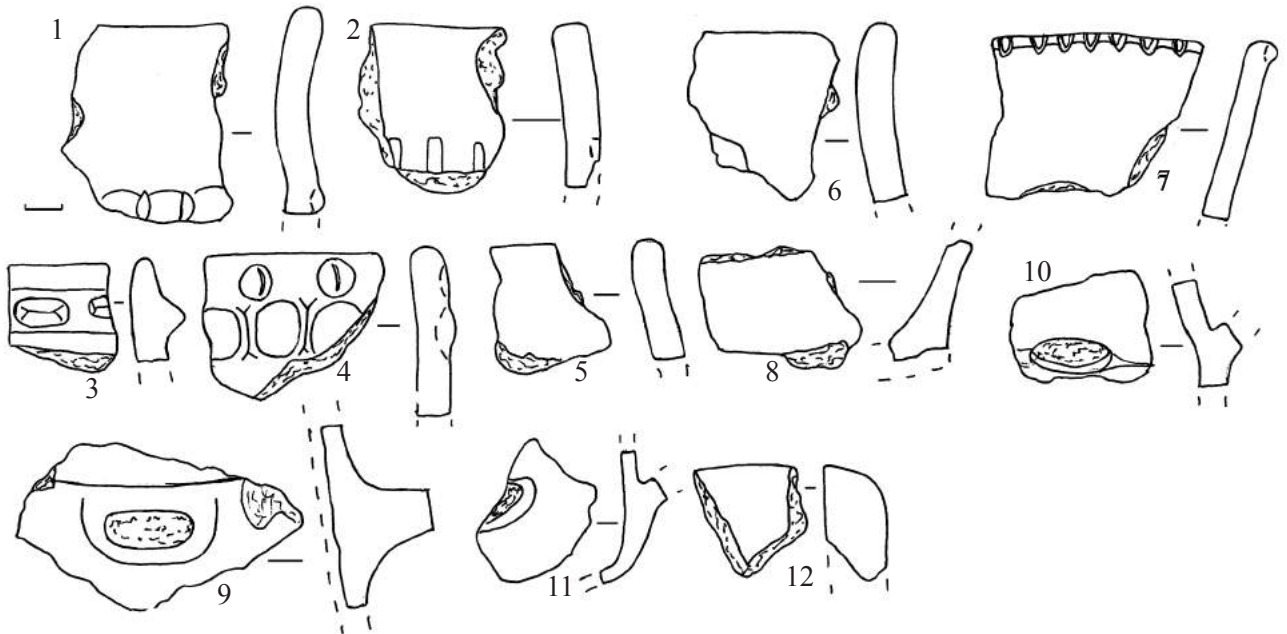

Рис. 14. Кераміка з Дарабанського городища.

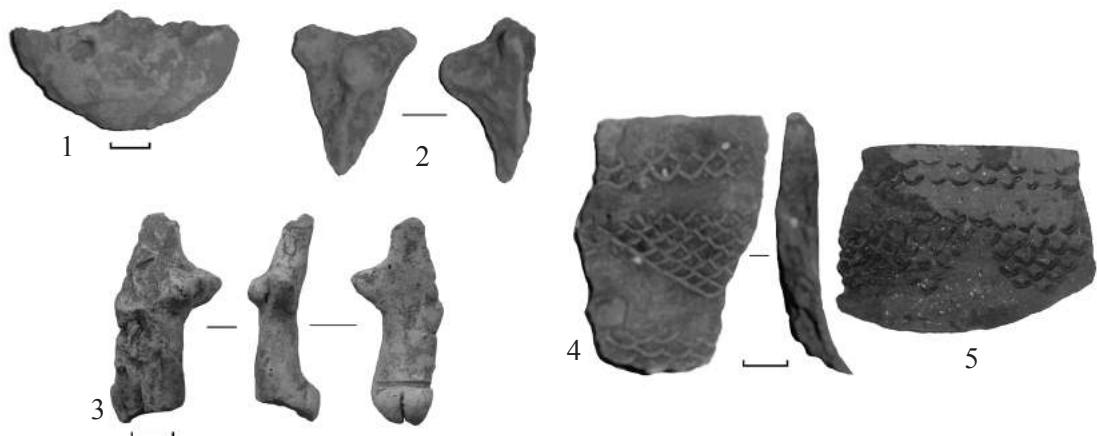

Рис. 15. Знахідки трипільської культури (1–3) та культури кулястих амфор (4, 5) з Дарабанського городища.

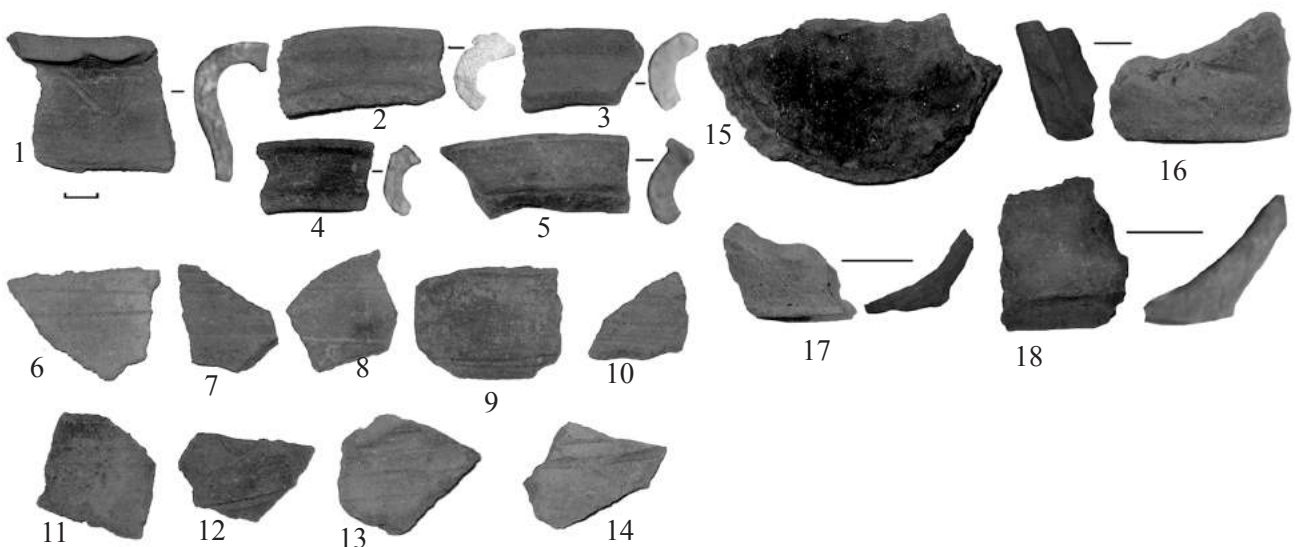

Рис. 16. Давньоруська кераміка з городища «Замчище» біля Дарабан.